

6

Hizkuntza-ordezkapena. Araba eta Barrundiako kasuak. Barrundiako herritarren iritziak

Gorka Blanco

Normalizario teknikaria EMUN Koop. Elkartean

gorkab@emun.com

Laburpena. 2013ko uztailean aurkeztu zuen Gorka Blancok bere Hizneteko Sakontze Egitasmoa. Araban eta Barrundian euskararen presentzia historiko eta hegemonikoa frogatzen duten aztarna bibliografikoak bildu ditu egileak bertako euskararen desagertzearen kronologia beltza marraztuz. Horrez gain, Barrundiako euskararen desagertzearen arrazoiak hizkuntzen ordezkapenaren marko teorikoan kokatu eta arrazoitu ditu. Bukatzeko, Barrundiako biztanleen euskararen desagertzearen inguruko iritziak bildu ditu. Artikulu hau, baina, jatorrizko lanaren laburpen bat besterik ez da. • **Hitz-gakoak:** *Barrundia, euskara, ordezkapena, bilakaera, iritziak.*

Abstract. Gorka Blanco presents his Hiznet In-depth Project. The author gathered bibliographical evidence that bears out the historical and hegemonic presence of the Basque language in Alava-Araba and Barrundia and traced the black chronology of the disappearance of Basque in these areas. Furthermore, he put the reasons for the disappearance of Barrundia Basque into the framework of language shift, and explained them. Finally, he gathered views among the inhabitants of Barrundia about the disappearance of Basque. This article is just a summary of the original piece of work. • **Key words:** *Barrundia, Basque, shift, evolution, views*

“Los alaveses amantes del euskera, que no renegamos de nuestra progenia, podríamos sintetizar en tres palabras nuestro bizi-nahi, nuestra ‘voluntad de vida’, y perduración colectiva, afirmando que nuestro amor a la vieja lengua de los vascos es de ‘antes, ahora y siempre”.

LEN ORAI TA BETI. (Odon de Apraiz, 1976)

1. HITZAURREA

I

Barrundiako hainbat kasutan ez dira 4 belaunaldi baino gehiago igaro hainbat etxetan euskara hizkuntza nagusia zenetik, baina, bertako biztanleek ba al dakite? ala, “hemen ez da inoiz euskaraz hitz egin” bezalako iritzia daude? Ba al dakite etxe inguruko leku-izen gehienek euskal jatorria dutela? Ezagutzen al dute hitzetik hortzera gaztelaniaz erabiltzen dituzten *oilarri, larrein, arcasta, gailur* eta beste mila euskal hitzen benetako jatorria?

Galdera horien erantzuna bilatzen ahaleginduko naiz ondorengo orrialdeetan, bai eta orain dela ez asko arte, Barrundiako eta Arabako lautadako lurretan euskara jauna eta jabe zela egiaztatzen.

2. EUSKARAREN BILAKAERA SOZIOLINGUISTIKOA ARABAN

I

Arabako eta Barrundiako euskararen hainbat ezaugarri linguistiko:

“Araba osoan ez zen euskara berbera egiten; gutxienez ere eremu argi bi ageri dira: mendebalekoa eta ekialdekoa (...) Arabako euskarak Gipuzkoakoarekin, Nafarroako mendebalekoarekin eta, batez ere, Bizkaikoarekin eduki du loturarik estuena” (Zuazo, 2012)

XVI. mende aurretik

Koldo Zuazok idatzitako *Arabako euskara* liburuan jasotzen den bezala, garai honetan euskararen berri izateko iturri nabarmenena Errioxako Donemiliagako monasterioari zergak ordaintzen zizkioten Arabako herrien zerrenda da. Garai hartan (XII. mendea), euskarak eta erro-mantzeak zuten indarra erakusten digu aipatutako zerrendak, izan ere, hainbat eskualdetako herri askoren izenak euskarazkoak edo euskarara egokitutakoak dira; beste batzuenak, aldiz, erdarazkoak nagusi dira:

“Erdarazko toponimoak Arabako hego-mendebaldean agertzen dira gehienbat, Ossingani eta Fornello izeneko eskualdetan. Alderdi hori erdalduna da edo, bestela, oso goiz erdaldundutakoa dela ematen du.” (Zuazo, 2012)

Ernesto Pastor Díaz de Garayo ikertzaileak 2011n aurkeztu zuen

XVI. eta XVII. mendeak:
Ikusten da bertan (Vittoria) herritarrak Biscainoz edo Bascongadoz, eurek deritzoten bezala, mintzo direla -ikasteko oso zaila den hizkuntza-, nobleak gaztelaniaz argitasun osoz mintzo diren bitartean.

XVIII. mendea:
Mende honek ere
euskararen
presentzia eta
erabilera
Arabako
bazterretan
gutziz zabaldua
zegoela frogatzen
duten lekukotza
ugari utzi
zizkigun.

transkripzioaren arabera, honako hauek ziren Barrundiako herrien izenak XII. mendean:

“Barrandiz: Galharreta, Gordoua, Harriolha, Narbaiza, Larrea, Hazpuru, Huri-gurena, Zuhazulha, Ermua, Audicana, Algjo, Deredia, Andozketa, Kircu, Hel-keguren, Zuhazu, Vhulla, Erdongana.” (Zuazo, 2012)

Gainerako herri-izenak eta eskualdeak kontsultatu nahi izanez gero, arestian aipatutako K. Zuazoren liburura jo dezakezue.

XVI. eta XVII. mendeak

XVI. mendeko lehen hamarkadetan albiste aipagarri bat gertatu zen Arabako lurretan hainbat bidaiari italiarren eskutik. Andrea Navagiero Arabako hiriburutik igarota, honako lekukotza hau utzi zigun:

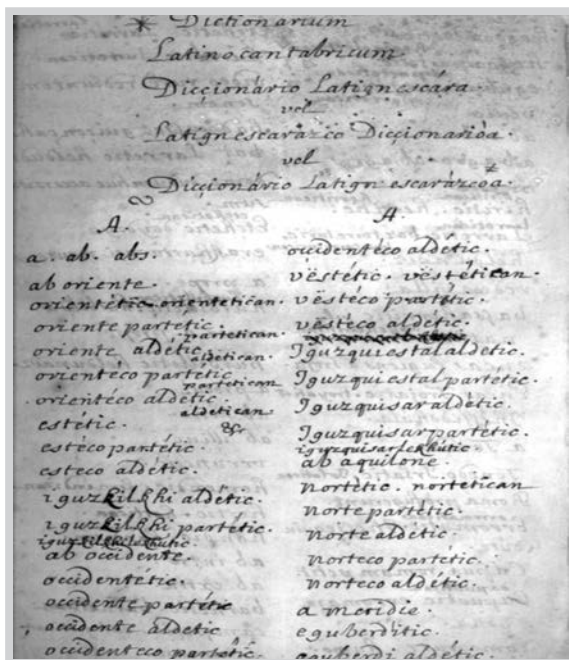
“Parlano in Vittoria Castigliano, ma intendeno ancho Basuenze, & delle ville piú parla Biscaino (Gasteizen gaztelaniaz mintzo dira, baina euskara ulertzen dute, eta gainerako herrietan hizkuntza honetan mintzatzen da.)”

Handik urte batzuetara, beste bidaiari italiar batek, Giovanni Battista Venturinok, honela definitu zuen egoera:

“E Vittoria capo d’Alva, vicina a Vipusca, et a Biscaglia, la quale sotto nome suo pare che comprenda le dette due, e però ch’essa Città sia capo di Biscaglia, e si vede che le persone plebee in essa parlando Biscaino o Bascongado, come dicono, ch’è difficilissima lingua dapprendere, se ben li nobili parlano chiaramente castigliano” (Ikusten da bertan (Vittoria) herritarrek Biscainoz edo Bascongadoz, eurek deritzoten bezala, mintzo direla -ikasteko oso zaila den hizkuntza-, nobleak gaztelaniaz argitasun osoz mintzo diren bi-tartean).

Hirugarren lekukotza utzi zigun bidaiaria Nicolao Landuchio izan zen. Hark 6.000 hitzeko euskarazko hiztegia utzi zigun, euskarazko lehen hiztegia. Hiztegia osatzeko 3 arabarren laguntza izan zuen; bik Arabako mendialdeari lotutako euskara darabilte, erromanizatuagoa; hirugarrenak, berriz, Araba ekialdeko hizkera erabiltzen du. (Zuazo, 2012)

1. irudia. Landuchioren hiztegia

XIX. mendean, euskararen egoerak ez zuen hobera egin Arabako lurretan. Hala ere, artean, bizirik eta indar handiz jarraitzen zuen hainbat lekutan.

Garai hartakoak dira Arabako lautadan bildutako lekukotzak. Alaiza, Gazeo, Langarika eta beste hainbat herritako parrokia-liburuetan, ezkontzetako sakramentua euskaraz azaltzen zen, bestela ez zutelako ulertuko (Breñas eta Otsoa, 2002):

“Y estando casi los mas del pueblo presentes y les declare en bascuence el efecto y virtud grande del sacramento del matrimonio” (Langarika, 1567)

“declarando en vascuence de manera que ninguno pudiesse pretender ynorancia estando todos los vecinos y abitantes del dicho lugar juntos en la yglesia” (Gazeo, 1569)

Nolanahi ere, Landazuri historiagileak, garai horretan Araban gertatzen ari zen euskararen atzerakadaren arrazoiak aztertuta, 1798an honako salaketa hau egiten du Breñas eta Otsoaren hitzetan:

“el haber entrado por curas párrocos en los pueblos de Alava personas que ignoraban este idioma, o que no hacían aprecio y caso de usar de él, pues si en los púlpitos hubieran explicado la doctrina christiana conforme lo hicieron sus antecesores y no en castellano, se hubiera conservado este idioma”

XVII. mendean beste pasarte bat aurkitzen dugu, Arabako mendialdean oraingoa; hau ere *Arabako Euskal Hotsak* liburutik hartu dugu.

1610ean Logroñon egindako sorginen kontrako prozesuei dagokien paperetan, hainbat emakume arabar aipatzen dira (Ataurikoak, Ze-kuianokoak, Korresekoak...). Emakume hauek sorginkeriarekin harremanak izateaz akusatuta zeuden eta epaiketan bertan interpretea erabili behar izan zuten aipatutako paperetan agertzen den moduan:

“y aviendo sela leydo y dado a entender el dicho ynterprete aviendo sido llamada una mujer de la qual por medio de Fr. Thomas de Galarça y Fr. Pedro Ladron de la orden de S. Fancisco e ynterpretes de este sancto officio...”

XVIII. mendea

Mende honek ere euskararen presentzia eta erabilera Arabako bazterretan guztiz zabaldua zegoela frogatzen duten lekukotza ugari utzi zizkigun.

Lehenengoa Agustin Kardaberaz jesuita gipuzkoarraren eskutik datorkigu eta Henrike Knörren *Arabako euskarari buruz jakin behar dena* liburutik hartua dugu.

Jesuita hau Araban barrena ibili zen sermoiak ematen, eta ibilaldi horietan, hain zuzen, lortu zuen 1761ean *Eusqueraren berri onac* liburuan argitaratu zuen ondoko lekukotza (Knörr, 1998):

“Arabaren nabilen batean, hango adiskide eta Erregeren Guardietako kapitana baliente batek behin esan zidan: “Aita, nola euskal herrietan umeen haziera ona eta behar den dotrinarik izango da, baldin euskara hondatzeko ahalegin guziak egiten badira, eta gure mutiltxo edo hurrei, beldur eta azotearekin, euskaraz hitz egitea eragozten bazaie?”

Bada beste lekukotza tamalgarri bat, aurrekoarekin lotua, eta erakusten diguna euskarak XVIII. menderako beste esparru bat, beste funtzio bat galdua zuela: eskola (Zuazo, 2012). Bada, Dulantziko Pablo Mendibil idazleak (Dulantzi, 1788-Ingalaterra, 1832) bere herrian gertatutakoa kontatu zuen:

“Que mi lengua es la vascongada, y para obligarme a que la olvide como si fuera incompatible con aprender y saber la castellana, me condenan a recibir el maldito anillo si se me escapa una sola palabra de las que mamé con la leche, aunque diga ama en lugar de madre, o pronuncie Jaungoikoa en lugar de Dios...”

XVIII. mendeko lekukotzekin bukatzeko, ezin aipatu gabe utzi J.M Barandiaranek 1926an RIEV aldizkarian argitaratutakoa. Bertan, 1787. urtearen ondoren idatzitako *“Pueblos de Alava por Vicarías, repartidos sus vecinos en cinco clases”* koadernoan idatzitako honako pasarte honen

berri ematen digu (Barandiaran, 1926):

“Hablan el idioma bascongado muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria, todos los de Gamboa, los mas de la de Salvatierra, los de la de Mondragon, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozco y Tudela, en los quales a lo menos serian inutiles los Curas de concurso abierto, que ignorasen este idioma. “

XIX. mendea

2. irudia. Bi hizkuntzen arteko muga 1878an Prestateroren arabera

XIX. mendean, euskararen egoerak ez zuen hobera egin Arabako lurretan. Hala ere, artean, bizirik eta indar handiz jarraitzen zuen hainbat lekutan. Hau da Manuel Llano arabar merkatariak Frantziako kontsulordearentzat egindako txostenean marrazten zuen egoera:

- Asparrena, Agurain, Iruraitz, Gebara, Larrintzar, Barrundia eta Ubarrundia: euskaraz mintzatzen da.
- Legutio, Aramaio: “hitz egiten de guztia euskara da, bai eta gaztelania pixka bat ere”.
- Zigoitia, Zuia, Laudio, Aiara, Artziniega: “hermandade guztietan euskaraz mintzatzen dira, bai eta gaztelania ere, hiri handixka batzuk dituzten arren”.
- Arabako hiriburuari dagokionez, Llanok dio gaztelania dela “gehien hitz egiten dena... eta euskara oso gutxi” (H. Knörr, 1998).

“Euskaraz hitz egiten den lurraldeak Arabako lurraldearen bosten bat hartzen du eta, biztanleei dagokienez, antzekoa da proportzioa”.

Aipagarria da Louis-Lucien Bonaparte printzeak, euskalkien mapa egiterakoan deskribatu zuen egoera:

OKONDO: euskararen egoera larria da.

AIARA: Luiaondon bakarrik iraun du eta gaztelania nagusi da hemen.

LAUDIO: Egoera nahiko ona da.

LEZAMA: Baranbion ondo. Lezaman, Astobitzan eta Larrinben egoera larria da.

ZIGOITIA: Euskaldunak dira gehienak ondoko herrietan: Etxaguen, Murua, Maurga, Larrinoa, Gopegi, Ondategi, Olano, Zaitegi, Akosta, Zestafe eta Eribe. Buruagan eta Berrikaon gutxiengoa dira.

UBARRUNDIA: Betolatza eta Ziraon euskaldunak dira gehienak. Luku, Uribarri Ganboa eta Landan gutxiengoa.

LEGUTIO: Nabarmen, euskara da nagusi.

GANBOA: Marieta eta Larrintzarren euskaldunak dira gehienak. Zuhatzun eta Langraizen gutxiengoa dira.

BARRUNDIA: Bertako hamahiru herrietatik Elgean soilik du indarra euskarak eta Ozeta, Hermua eta Larrean egoera oso larria da.

Odon de Apraiz ikertzaile arabarrak aurrerago zehaztuko zuen

“Euskaraz hitz egiten den lurraldeak Arabako lurraldearen bosten bat hartzen du eta, biztanleei dagokienez, antzekoa da proportzioa” (Odon de Apraiz, 1976)

XX. mendea

Mende honen hastapenetan aurkitzen dugun panorama ez zen askoz hobe. *Arabako Euskal Hotsak* lanean irakur daitekeenez, “Zigoitia, Legutio eta Aramaioko udalek XX. mendearen lehen erdian bazituzten euskaraz mintzo ziren arabarrak, baita Zuia, Laudio, Amurrio eta Barrundiakoak ere, baina kasu bakanagoekin” (Breñas eta Otsoa, 2002)

Odon de Apraizek 1950ean egindako lan batean, honako egoera hau deskribatzen zuen:

Laudion euskaldunak zeuden inguruko baserrietan; Luiaondon euskaldun bakarra, Baranbion euskaldunak gutxienak ziren; Zuian euskaldunik ez; Zigoitian euskaldun banaka batzuk herri ezberdinetan banatuta; Aramaion euskara indartsu; Legution euskara entzuten zen; Ubarrundia, Barrundia, Araia, Zalduondo eta abarretan bertako euskaldunik ez. (H. Knörr, 1998)

3. irudia. Euskararen bilakaera Araban

Azkenik, aipatu beharrekoak dira Pedro Irizarrek 1973an eginiko galdetegiaren emaitzak: Araban, 1863 euskal hiztun besterik ez zegoen; hona Pedro Irizarren araberako banaketa: 1432 Aramaion, Laudion 200 (asko Bizkaiko herrietatik etorritakoak), Legution 198, Zigoitian 18, Baranbion 12 eta Barrundian 3 (hauek ere, beharbada, kanpotik etorritakoak).

Euskarak Araban galtzeko bidea ia egina zuenean, ikastolak eta gau-eskolak sortu ziren atzeraezina zirudien desagertze-prozesuari ateak itxiz. Askok dira, harrezkero, euskaldundu diren arabarrak EUS-TATEko datuen arabera:

Pedro Irizarrek 1973an eginiko galdetegiaren emaitzak: Araban, 1863 euskal hiztun besterik ez zegoen; hona Pedro Irizarren araberako banaketa: 1432 Aramaion, Laudion 200 (asko Bizkaiko herrietatik etorritakoak), Legution 198, Zigoitian 18, Baranbion 12 eta Barrundian 3 (hauek ere, beharbada, kanpotik etorritakoak).

1. taula. Arabako euskaldunen kopuruen bilakaera

ESKUALDEAK	1981	1986	1991	1996	2001	2006
Arabako Ibarrak	39	45	89	167	325	966
Arabako Lautada	6555	12233	16080	30271	33781	58733
Arabako Mendialdea	20	77	172	231	360	556
Errioxa arabarra	80	307	662	978	1279	2436
Gorbeialdea	1551	1758	1734	2041	2502	3139
Kantauri arabarra	1441	3002	4258	6791	7065	8763
Euskaldunak guztira	9686	17422	22995	40479	45312	74593

Iturria: Eustat.

**Euskarak Araban
galtzeko bidea ia
egina zuenean,
ikastolak eta
gau-eskolak
sortu ziren
atzeraezina
zirudien
desagertze-
prozesuari atek
itxiz. Asko dira,
harrezkero,
euskaldundu
diren arabarrak**

2.taula. Euskararen kale-erabilera adin-taldean arabera. Euskal Herria, 2011 (%)

EREMUA	Urtea	Haurrak	Gazteak	Helduak	Adinekoak
Euskal Herria	2011	19,21002	13,42179	11,77552	9,66512
Araba	2011	6,50292	5,74892	3,51592	1,23295
Bizkaia	2011	13,73997	8,55208	8,004	8,25284
Gipuzkoa	2011	48,86342	36,92408	28,75972	22,41895
Iparraldea	2011	9,60394	6,71918	5,49515	4,84282
Nafarroa Garaia	2011	7,45871	5,62269	5,40514	3,33989

Iturria: Soziolinguistika Klusterra.

3. EUSKARAREN BILAKAERA SOZIOLOGIKOA BARRUNDIAN

Zaila izan da Barrundiak eta bere herriek historian zehar euskararekiko izan duten harremana eta honen bilakaera soziolinguistikoa adierazten duten aipuak eta erreferentziak aurkitzea, izan ere, ez dira asko euskara eta Barrundia lotzen dituzten testuak edo lanak. Hala ere, atal honetan aipamen horiek kronologikoki josi eta denbora-mugarri gisa hartuta, euskarak Barrundian zehar egindako bidea marrazten ahaleginduko naiz.

XV. mendearan erdialdean, Gebaran bizi zen komunitate judua euskalduna zen. Jasotako eskuizkribuan hileta batean abestu ziren koplak agertzen dira; hona koplaren letraren bi ahapaldi (Breñas eta Otsoa, 2002):

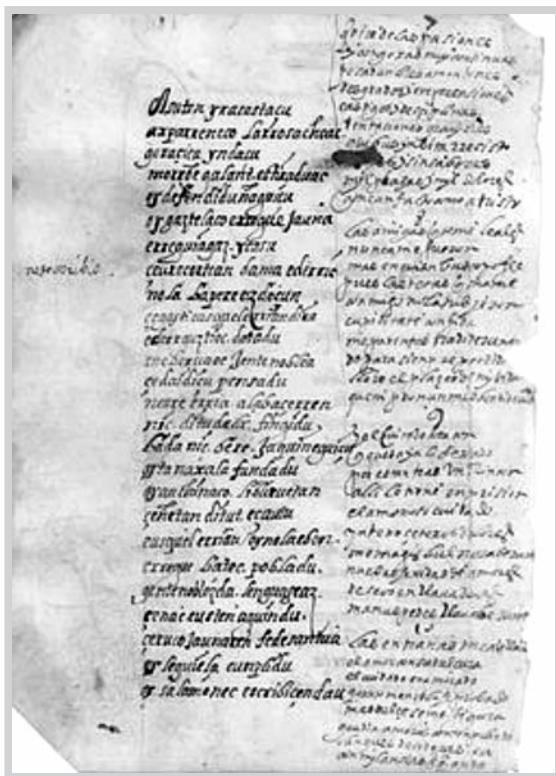
“Bicibayce hetoc yl Don iacob [Bizi bada (judutar gisa), ez da hil (judutar gisa) Don iacob]

Era fijeje eguiia al dio é Enecó (Bera, hain fidela, egia al dio Enekok?)”

XV. mendetik XVI. mendera salto egin behar dugu aipatu beharreko erreferentzia bat idatziz aurkitzeko: Joan Perez de Lazarraga.

1547 edo 1548an Larrean jaiotako idazlea, hego Euskal Herrian euskaraz idatzitako lehen testuaren egilea dugu.

4. irudia. Joan Perez de Lazarragaren eskuizkribua

**XV. mendearen
erdialdean,
Gebaran bizi zen
komunitate judua
euskalduna zen.**

Aipatu beharra dago garai horretan gaur egun ezagutzen ditugun Barrundiako herriak “Gamboa” eta “Salvatierra”-ko “vicaría”-tan banatuta egongo zirela; Prestameroren paperetan irakurri ahal izan dugunez, artean, bietan ere euskaraz hitz egiten zen.

Apraizek, Bonapartek 1863an idatzitako karta batean oinarrituta, dialektologiaren ikuspuntutik, honako aipamena egiten du Elgea herriari buruz:

“El vasco de Aramayona es indudablemente afín al de los pueblos del alto Deva (...). En cuanto lo poco que conocemos de Elgea, parécenos que tiene o tenía más relación con la comarca de Oñate.” (Apraiz, 1976)

Testu berean, aurrerago eta oraingo honetan soziolinguistikaren ikuspuntutik abiatuta, hauxe diosku:

“Veamos pues la clasificación de los pueblos vascófonos alaveses, agrupados por ayuntamientos (...) Barrundia: de sus 13 pueblos se conservaba bien el vascuence en Elgea y agonizaba en Ozaeta, Ermua y Larrea.” (Apraiz, 1976)

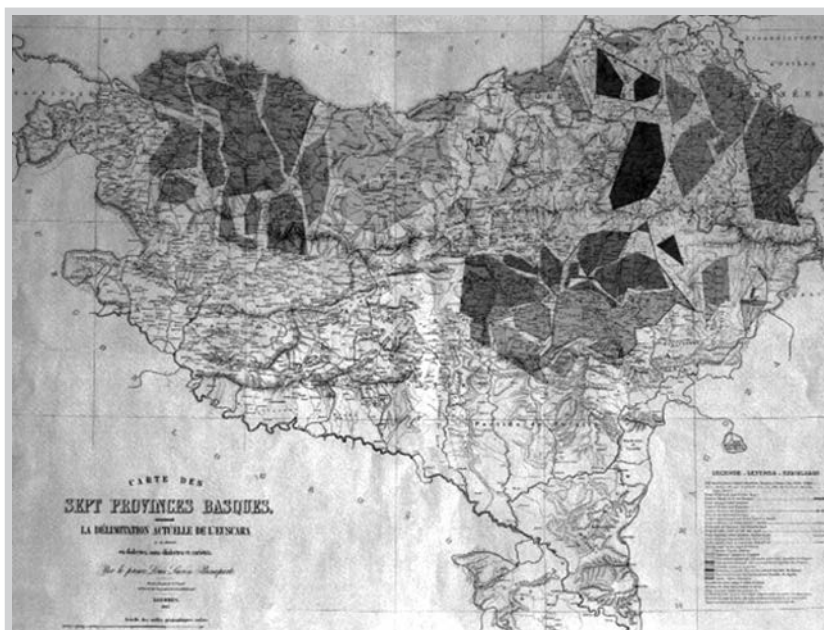
Testuan aurrera egin ahala, inguru horietan behatutakoa deskribatzen digu; Barrundiako herriei dagokiena soilik aipatuko dut:

**Hizkuntzaren
galerari
dagokionez, esan
dezakegu, bere
osotasunean
hartuta ez bada
ere, Barrundiako
euskararen azken
gotorlekuan
transmisioaren
erabateko etena
pasa den
mendearen
hasieran gertatu
zela.**

“En nuestra encuesta de 1917 insistimos especialmente en Elguea y Larrinzar (...) pueblos netamente vascófonos para Bonaparte. Expondremos los escasos resultados que obtuvimos.

En Elguea conocimos un joven como de veinticinco o treinta años, Pacho K., nacido en el pueblo y que hablaba vascuence vizcaíno, con más dificultad que nosotros. Es el único euskeldun elgueano que realmente conocimos.”

5. irudia. Louis Lucien Bonapartek egindako euskalkien mapa

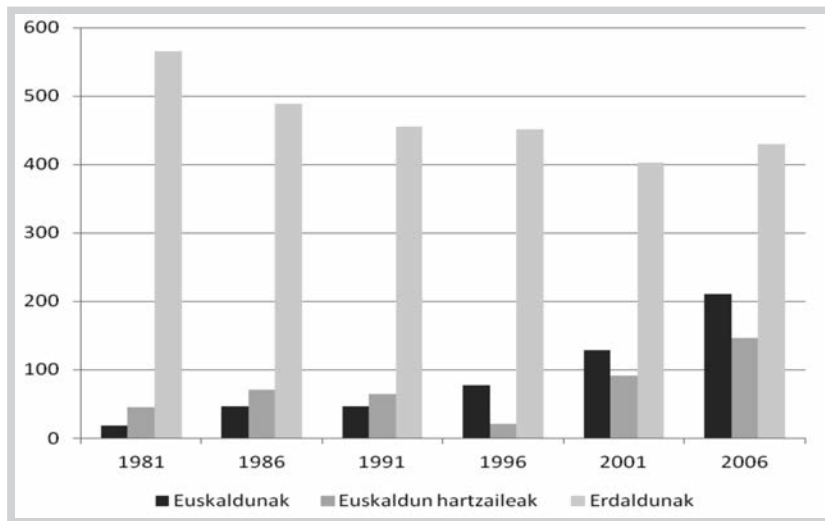

1973an, Pedro Irizarren galdetegiko emaitzak agertu ziren. Aipatutako galdetegian, Euskal Herriko euskal hiztun kopurua zehazten ahalegindu zen eta Barrundiako emaitza hutsaren hurrengo izan zen. Guztira, 3 euskal hiztun zenbatu zituen, eta seguruenera, kanpotik Barrundiara joandakoak izango ziren (Knörr, 1998).

Hizkuntzaren galerari dagokionez, esan dezakegu, bere osotasunean hartuta ez bada ere, Barrundiako euskararen azken gotorlekuan transmisioaren erabateko etena pasa den mendearen hasieran gertatu zela.

Hala ere, arian-arian, buelta ematen ari zaio egoerari. Gaur egungo datuei erreparatzen badiegu, argazkia honako hau litzateke (lan hau egiterakoan 2011ko datuak argitaratu gabe daude):

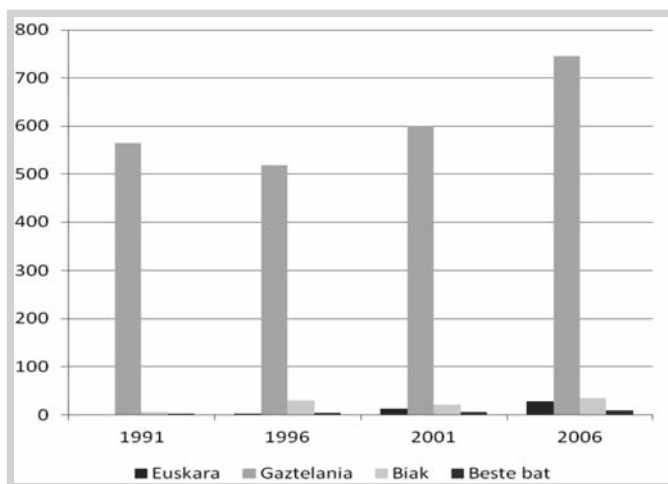
1. grafikoa. Ezagutzaren bilakaera

6. taula. Ezagutzaren bilakaera

	1981	1986	1991	1996	2001	2006
Euskaldunak	18	47	46	77	128	210
Euskaldun hartzaileak	45	71	65	21	92	146
Erdaldunak	565	489	456	451	403	430

2. grafikoa. Ezagutzaren bilakaera

7. taula. Etxeko hizkuntzaren bilakaera:

	1991	1996	2001	2006
Euskara	0	2	13	28
Gaztelania	564	518	601	746
Biak	6	30	21	34
Beste bat	3	4	5	9

**Milaka dira
Barrundiako
lurretan
aurkitzen
ditugun euskal
jatorria duten
leku-izenak.
Errekak,
haranak, soroak,
herrixkak...
izendatzeko gure
arbasoek euren
hizkuntzan
jarritako izenek
mendez mende
iraun dute:**

2011ko datuen faltan, ezagutzaren bilakaera eta etxeko hizkuntzaren datuak ikusita, igoera handia izan du euskarak. Kale-erabileraren daturik ez dagoen arren, Barrundiako herrietatik paseatzea baino ez dago herritarrak euskaraz entzuteko, batez ere haurrak tartean badaude. Inoiz izan zuen lekua berreskuratuko ahal du!

4. ONDAREA: TOPONIMIA, EUSKAL JATORRIZKO HITZAK

I

Milaka dira Barrundiako lurretan aurkitzen ditugun euskal jatorria duten leku-izenak. Errekak, haranak, soroak, herrixkak ... izendatzeko gure arbasoek euren hizkuntzan jarritako izenek mendez mende iraun dute: Bidazurioste (Heredia), Bizkarbaltza (Elgea), Zuazola, Larrea, Lazkanosolo (Etura)... (Lopez de Guereñu, 1989)

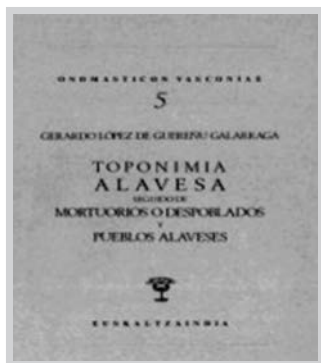
Beste galdu ezinezko harribitxia da Barrundiako jendeak, eta oro har Arabakoak, erabiltzen dituen euskal hitzak gaztelaniaz hitz egiterakoan. Belaunaldiz belaunaldi heldu zaizkigu ahozko tradizioaren bidez eta gaur egun oso ohikoa da Barrundiako herritarren artean entzutea: *abarra* (abarra, adarra), *colco* (kolko), *chepech* (txepetx), *escuara* (eskuare), *maquil* (makila)...

Ez da lan honen helburua hitz horien edota Barrundiako toponimoen bilketa egitea, izan ere, aspaldi bilduta daude. Bai, ordea, adieraztea ondare horren jatorria orain dela ez asko ahoz aho erabiltzen zen euskaratik datorkigula.

6. irudia. Barrundiako Udalak argitaratutako liburuxkaren azala

8. irudia. Gerardo Lopez de Guereñuk egindako Arabako toponimia

Beste galdu ezinezko harribitxia da Barrundiako jendeak, eta oro har Arabakoak, erabiltzen dituen euskal hitzak gaztelaniaz hitz egiterakoan. Belaunaldi heldu zaizkigu ahozko tradizioaren bidez eta gaur egun oso ohikoa da Barrundiako herritarren artean entzutea: abarra (abarra, adarra), colco (kolko), chepech (txepetx), escuara (eskuare), maquil (makila)...

Arestian esan bezala, toponimo eta hitz horien guztien bilduma egina dago; beraz, honetaz gehiago jakin nahi izanez gero, lan honen bibliografiara jo besterik ez dago. Hala ere, aipatu nahi nuke 2009an, Barrundiako Udalaren ekimenez, herritarrek erabiltzen zituzten hitzen bilduma egin zela. Ehunka hitz jaso ziren eta 2011n liburuxka bat argitaratu eta herritarren artean banatu zuten¹.

5. BARRUNDIAKO HERRITARREN EUSKARAREKIKO JARRERAK ETA PERTZEPZIOAK

Orain arte ikusi ahal izan dugu euskararen ordezkapen-prozesua nola gauzatu zen Araban eta Barrundian. Hainbat autorek idatzitako lanak mugarri hartuta, euskarak egindako atzerakada marraztu dugu. Bestalde, hizkuntza baten ordezkapen-prozesuan eragiten duten faktoreak ze-

rrendatu ditugu beste atal batean. Oraingo atal hau ikerketa honen muina da, eta lerro hauetan deskribatu den hizkuntza-galeraren inguruan Barrundiako herritarrek duten iritzia ezagutuko dugu.

Galde-sortaren metodologia

Barrundiako 35 pertsonari egin zaie galde-sorta. Galde-sorta 3 bloketan planteatuta dago eta guztira 20 item erabili dira; honako hauek:

A. blokea

- a) Barrundiako hizkuntza euskara da.
- b) Euskara Barrundiako hizkuntzetako bat da.
- c) Barrundian ez da inoiz euskaraz hitz egin.
- d) Nire familian inoiz ez da euskaraz hitz egin.
- e) Barrundian, euskara galdu zen gaztelania inposatu zigitelako.
- f) Barrundian, euskara galdu zen modu boluntario eta kontzientean.

B. blokea

- a) Ez dugu euskara hiltzen utzi behar.
- b) Euskararen erabilera sustatzearen aldekoa naiz.
- c) Ezinbestekoa da euskararen sustapenean diru publikoa gastatzea.
- d) Euskara dagoeneko ez dago desagertzeko arriskuan.
- e) Euskara landa-eremuko hizkuntza bat da.
- f) Ez litzateke euskararen berreskurapenean dirua inbertitu beharko.
- g) Gure udalak diru gehiago inbertitu beharko luke euskararen berreskurapenean.
- h) Euskara berez berreskuratuko da belaunaldi berriak ikasten ari direlako.
- i) Euskara hizkuntza bat baino gehiago da, nortasun adierazle bat da.

C. blokea

Zaila	1	2	3	4	5	6	7	Erraza
Arrotza	1	2	3	4	5	6	7	Gurea
Alferrikakoa	1	2	3	4	5	6	7	Beharrezkoa
Iragana	1	2	3	4	5	6	7	Etorkizuna
Herria	1	2	3	4	5	6	7	Hiria

Galde-sortaren lehen blokean, Barrundian euskararen desagertpenari buruz duten iritzia galdetu zaie. Horretarako, egindako baieztapenari adostasuna edo ezadostasuna azaldu behar zioten.

Bigarren blokean, erantzuteko dinamika bera jarraituz, euskararen egoerari buruz eta berreskuratzeko ahalegin instituzionalei buruz galdetu zitzairen.

Hirugarren blokean, aldiz, beste ariketa bat planteatu zitzairen. Bi adjektibo edo kontzeptuen artean, 1etik 7rako eskala batean euskara puntuatu behar izan zuten; hau da, lehen errenkadaren kasuan, euskara oso zaila dela pentsatuz gero, 1a markatu behar zuten; oso erraza dela iritziz gero, 7a; zailtasun ertaina irudituz gero, berriz, 4a.

Galde-sorta gehienak aurrez aurre egin ziren; hala ere, esan beharra dago hainbat galdetegi telefonoz ere egin zirela Barrundiako herri guztietako partaidetza bermatze aldera.

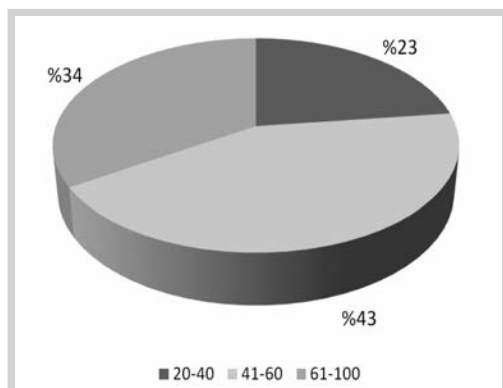
Adinari dagokionez, 3 adin-tartetan banatu ditut inkestatuak: 20-40; 41-60 eta 60-100.

Hurrengo atalean, galdetegiaren emaitza kuantitatiboak azalduko ditut.

Galde-sortaren emaitzak: datu kuantitatiboak

Arestian esan bezala, 35 pertsonari egin zitzairen galdetegiak. Horietatik 8, 20 eta 40 urte artean zeuden, 15, 41 eta 60 urte artean eta beste 12k, 61 urte baino gehiago zuten.

5. grafikoa. Adin-tarteak

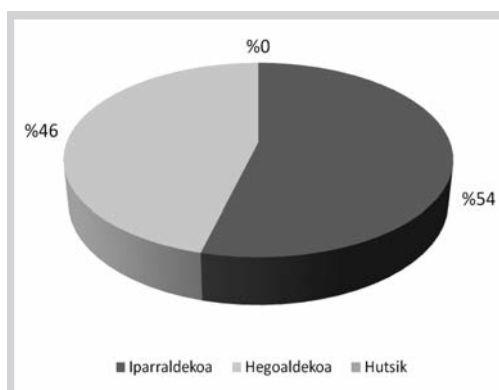
Zonaldeei dagokienez, Barrundiako herriak bi zonaldetan banatu nituen:

- Iparraldekoa: Marieta, Ozeta, Elgea, Hermua eta Larrea.
- Hegoaldekoa: Matura, Mendixur, Etxabari Urtupiña, Gebara, Etura, Audikana, Dallo eta Heredia.

Galdetutako pertsona guztien artean 19 iparraldeko herrietan bizi ziren eta 16 hegoaldekoetan. Iparraldeko inkestatu kopurua hegoaldekoa baino altuagoa izateko arrazoia da iparraldeko herrietan jende gehiago bizi dela, aldea oso nabarmena ez den arren (Eustat, 2011):

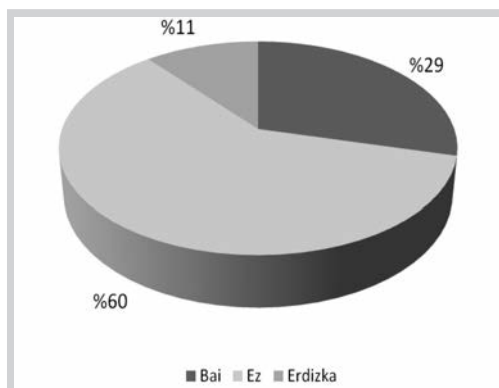
- Iparraldean: 513 biztanle
- Hegoaldean: 419 biztanle

6. grafikoa. Inkesta kopurua zonaldeka

Inkestatuen euskararen ezagutzari erreparatuz gero, honako emaitza hauek jaso nituen:

7. grafikoa. Ezagutza

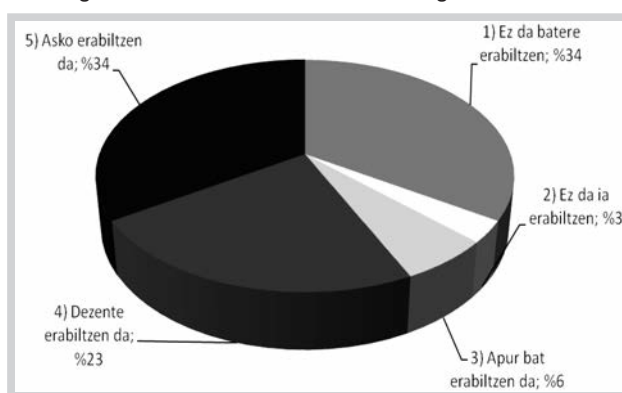

2006ko inkesta soziologikoaren datuen arabera, Barrundian % 26,71 zen euskalduna, % 18,57 euskaldun hartzailea eta % 54,7 erdalduna. Zentzu horretan, 2011ko datu ofizialen faltan, esan dezakegu bat datorrela orduko ezagutzaren argazkia oraingoarekin. Kontuan hartzeko moduko datu bat ere aipatu beharra dago, izan ere, 2006ko inkesta so-

ziologikoan 2 urtetik gorako pertsonak hartzen ziren kontuan; nik egindakoan, berriz, 20 urtetik gorakoak soilik. Hortaz, ez dirudi gehiegikeria bat 7 urte hauetan helduen artean ere euskararen ezagutza igo egin dela esatea.

Euskararekin euren inguru hurbilean duten harremanaz galdetuta, esan beharra dago galdetutako pertsonen % 41ek euskara dezente erabiltzen dela perzibitzen duela; % 55ek, ordea, apur bat erabiltzen dela edo ez dela ia erabiltzen pentsatzen du. Erabilera-datu ofizialik ez dugunez, ezin dugu konparaziorik egin.

8. grafikoa. Euskararekiko harremana inguru hurbilean

Orain arte azaldu ditugun datuak objektiboak izan dira, galde-sortaren eta hartutako laginaren nolakotasuna azaltzen dute. Hemendik aurrerakoak, ostera, iritziak dira, guztiz subjektiboak, baina Barrundiako herritarrek euskararen galeraren inguruan duten pertzepzioa ulertzen lagunduko digutelakoan nago.

Esandakoak esanda, hurrengo lerroetan niretzat esanguratsuenak diren datu kuantitatiboak eman eta horien analisi kualitatiboa egingo dut.

A Blokea: Barrundian euskararen desagerpenari buruzko iritziak:

Zeintzuk dira Barrundiako herritarrek euskaren gainean dituzten iritziak? Nola sentitzen dute euskara? Geure buruari halako galderak eginez hasi dugu lan hau eta egindako galdetegiaren erantzunak ikusita argitzen saiatuko gara.

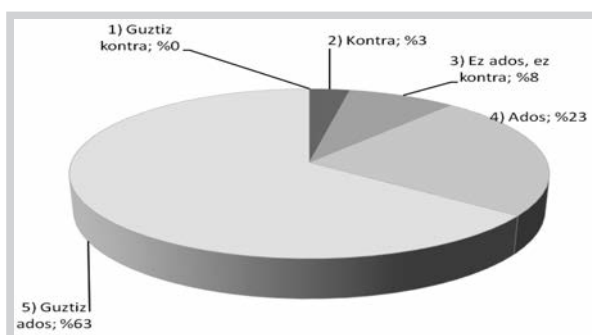
Iritzien inguruko lehen itema honako hau izan zen:

- a. "Barrundiako hizkuntza euskara da": galdetutako pertsonen %46 ez ados ez aurka azaldu zen. Aipatzekoa da % 34 alde azaldu zela;

hala ere, esanguratsuena da ia erdiak ez zuela jarrera argirik hartu baieztapen horren aurrean. Nire ustez, honek item horren egokitasun edo zehaztasun falta adierazten du, alegia, jendeak ez zuela argi izan zein zen bere jarrera itema bera ez zelako argia.

b. “Euskara Barrundiako hizkuntzetako bat da” baieztapenaren aurrean, aldiz, jarrerak askoz argiago geratu ziren; izan ere, %63 guztiz ados agertu zen eta %23 ados. Honek nahiko argi uzten du euskara ere hizkuntza propio gisa dutela Barrundiako herritar gehienek.

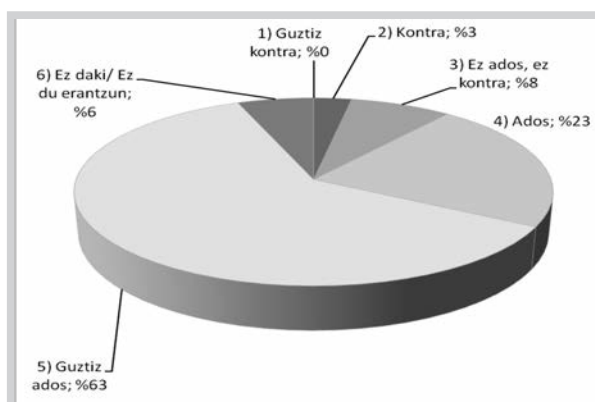
9. grafikoa. Euskara Barrundiako hizkuntzetako bat da

c. Gauza bera gertatzen da hurrengo itemari erreparatzen badiogu: “Barrundian ez da inoiz euskaraz hitz egin”. Herritarren %80 guztiz kontra edo kontra azaldu zen. Hortaz, esan dezakegu Barrundiako herritar gehienek badakitela Barrundia inoiz euskaraz bizi izan zela. Baina, euren arbasoak euskaldunak zirelako iritzia al dute?

d. “Nire familian inoiz ez da euskaraz hitz egin” Hemen kolore guztietako iritzia aurkitu ditugu:

10. grafikoa. Nire familian inoiz ez da euskaraz hitz egiten

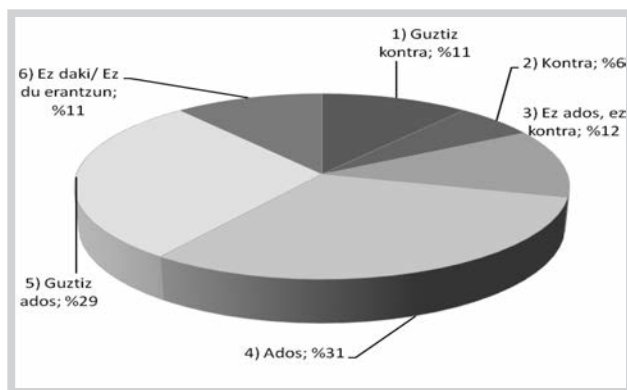

Soilik herritarren %49k uste du euren etxeetan euskaraz mintzo zirela, nahiz eta aurreko itemean %80k uste zuten Barrundian euskaraz hitz egiten zela. Esanguratsua da galdetutakoen artean laurdenak ez duela jarrerarik hartu, ez ados ez kontra azaldu dira.

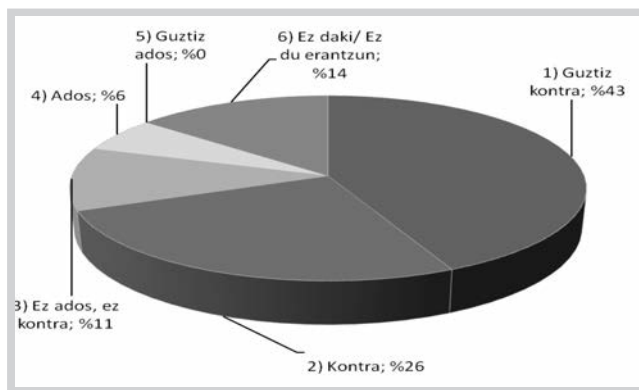
e. Baina, nola eta zergatik ordezkatu zen hizkuntza? “Barrundian euskara galdu zen gaztelania inposatu zigutelako” baieztapenaren aurrean, herritarren %60 guztiz ados edo ados azaldu zen; %17 aldiz, aurka.

f. “Barrundian euskara galdu zen modu boluntario eta kontzientean” itemaren gaineko iritzia ere aurrekoaren norabide berean doa; izan ere, antzeko ehunekoak ateratzen zaizkigu: %69 baieztapenaren aurka dago eta %6 alde. Ikus ditzagun biak ondorengo grafikoetan:

11. grafikoa. Barrundian euskara galdu zen gaztelania inposatu zutelako

12. grafikoa. Barrundian euskara galdu zen modu boluntario eta kontzientean

Nahiko argi geratzen da Barrundiako etxeetan jendeak badakiela udalerriko hizkuntza euskara izan zela, nahiz eta ez duten hain argi euren familian hitz egiten zen edo ez. Horren arrazoia izan daiteke hizkuntzaren transmisioarekin batera, informazio hori ere eten egin zela, horregatik ez da iritsi gaur egungo belaunaldietaraino. Izan ere, lan honen atal teorikoan azaltzen den bezala, hizkuntza minorizatu eta baztertuetako hiztunek ez dute nahi izaten euren oinordekoentzat haiek bizi izan dituzten egoerak.

Ondorioz, nahiko argi geratzen da Barrundiako etxeetan jendeak badakiela udalerriko hizkuntza euskara izan zela, nahiz eta ez duten hain argi euren familian hitz egiten zen edo ez. Horren arrazoa izan daiteke hizkuntzaren transmisioarekin batera, informazio hori ere eten egin zela, horregatik ez da iritsi gaur egungo belaunaldietaraino. Izan ere, lan honen atal teorikoan azaltzen den bezala, hizkuntza minorizatu eta baztertuetakoa hiztunek ez dute nahi izaten euren oinordekoentzat haiek bizi izan dituzten egoerak.

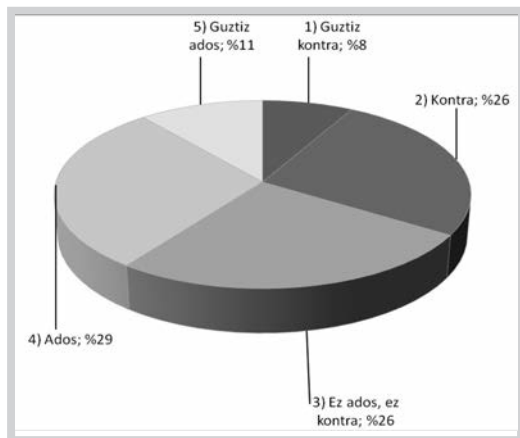
Bestalde, azpimarragarria iruditzen zait barrundiarrek duten euskararekiko atxikimendua eta nola sentitzen duten euskara euren herriko hizkuntza gisa, nahiz eta kasu gehienetan ez ezagutu.

B blokea: euskararekiko jarrerak/pertzepzioak

Lehen esan bezala, bigarren bloke honetan euskararen inguruan eta berreskurapenaren inguruan dituzten iritziak jaso nituen. Hona item bakoitzean ateratako emaitzak:

- a. Lehen itema, “ez dugu euskara hiltzen utzi behar” izan zen. Oso esanguratsua da inkestatuen %74 guztiz ados dagoela eta beste %26 ados.
- b. “Euskararen erabilera sustatzearen aldekoa naiz” baieztapenarekin %97k bat egiten du eta soilik %3 ez dago ez alde eta ez kontra. Azken bi item hauetan euskararekiko atxikimendua ia erabatekoa da.
- c. Hirugarren itemean, honako baieztapen hau proposatu zitzaien: “Ezinbestekoa da euskararen sustapenean diru publikoa gastatzea”. Bada, horren aurrean ere adostasun handia azaldu zuten; galdetutako pertsonen %80 guztiz ados edo ados zegoen diru publikoa gastatzearekin eta soilik %20 ez ados eta ez aurka.
- d. Laugarren itemari dagokionez, hauxe izan zen planteatu zitzaien baieztapena: “Euskara, dagoeneko, ez dago desagertzeko arriskuan”. Herritarren %34 baieztapen horren aurka edo guztiz aurka jarri zen; %26 ez ados eta ez aurka eta beste %40 ados edo guztiz ados. Argi dago askok oraindik ikusten duela arrisku puntu bat, baina, aurreko baieztapenen aldean, honetan ez dago adostasun handirik.

13. grafikoa. Euskara, dagoeneko, ez dago desagertzeko arriskuan

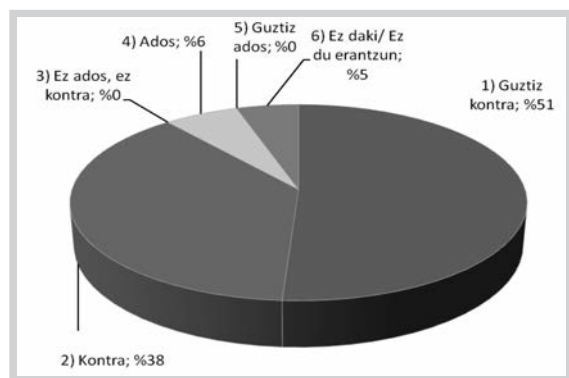

c. “Euskara landa-eremuko hizkuntza bat da” izan zen bosgarren baieztapena. Bada, galdetutako herritarren %48 guztiz kontra agertu zen; %28 ados edo guztiz ados eta %20 ez ados eta ez kontra.

d. Seigarren itema hauxe izan zen: “Ez litzateke euskararen berreskurapenean dirurik inbertitu beharko” Baieztapen honetan jarrera garbia agertu zuten galdetutako herritarrek, izan ere, %89 kontra edo guztiz kontra agertu zen, alegia, euskararen berreskurapenean dirua inbertitzearen alde.

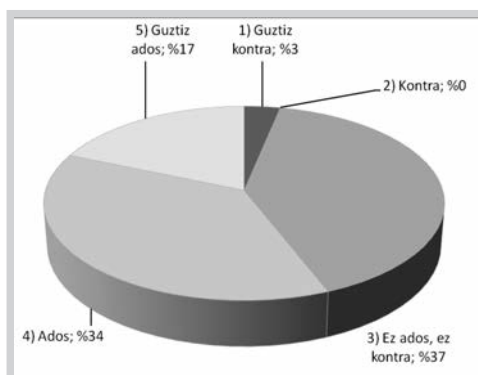
“Ez litzateke euskararen berreskurapenean dirurik inbertitu beharko” Baieztapen honetan jarrera garbia agertu zuten galdetutako herritarrek, izan ere, %89 kontra edo guztiz kontra agertu zen, alegia, euskararen berreskurapenean dirua inbertitzearen alde.

14. grafikoa. Ez litzateke euskararen berreskurapenean dirurik inbertitu beharko

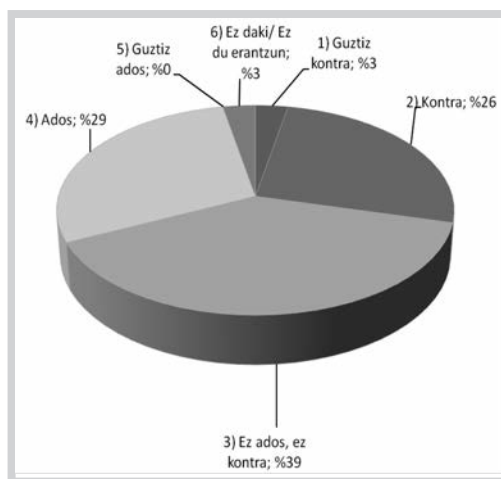
g. Zazpigarren itemean, aldiz, iritziak ez ziren aurrekoan bezain argiak izan. “Gure udalak diru gehiago inbertitu beharko luke euskararen berreskurapenean” baieztapena irakurrita, 38 puntu jaisten da diru publikoa inbertitzearen aldeko iritzien kopurua, %51raino hain zuzen. Guztiz kontra, inkestaturen %3 agertu zen.

15. grafikoa. Gure udalak diru gehiago inbertitu beharko luke euskararen berreskurapenean

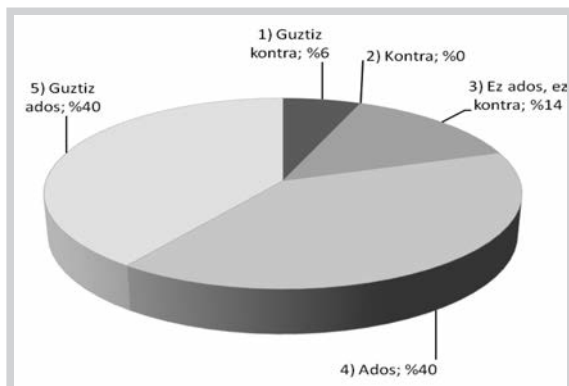
h. Hurrengo baieztapena “Euskara berez berreskuratuko da belaunaldi berriak ikasten ari direlako” izan zen. Item honetan kontrakoak eta aldekoak daude ia proportzio berean. Gainera, horri gehitu behar diogu %39 ez kontra eta ez alde agertu zela. Beraz, nik esango nuke oraindik badagoela eskolak dena konponduko duela pentsatzen duen jendea, gutxitutako hizkuntza baten normalizazio-prozesuan eragiten duten bestelako faktoreak kontuan hartu gabe; eskola faktore bat da, baina ez bakarria. Hona iritzi-nahasmen hori irudikatzen duen grafikoa:

16. grafikoa. Euskara berez berreskuratuko da belaunaldi berriak ikasten ari direlako

i. Bloke hau bukatzeko, honako baieztapen hauxe egin nien: “Euskara hizkuntza bat baino gehiago da, nortasun adierazle bat da”. Kasu honetan, iritzien balantza aldeko jarrera dutenengana makurtu zen, galdetutako herritarren %80k ados edo guztiz ados erantzun baitzuen. %14k ez zuen jarrerarik hartu eta %6 aurka agertu zen.

17. grafikoa. Euskara hizkuntza bat baino gehiago da, nortasuna adierazle bat da

Zentzu horretan, aipagarria da euskara etorkizuneko hizkuntzat hartzen dutela; etorkizuna euskaraz datorrelako ustea dagoela esango nuke.

C Blokea

Azken ariketa honetan, jendeari eskatu zitzaion bi kontzeptuen artean, euskara zeinetatik ikusten duten gertuen. Horretarako, 1etik 7rako eskala batean zenbaki bat aukeratu behar zuten. Hona kontzeptu-bikote bakoitzaren emaitzak:

Zaila	1	2	3	4	5	6	7	Erraza
-------	---	---	---	---	---	---	---	--------

Lehen bikote honetan, iritziak ezin banatuago agertzen zaizkigu. Hala ere, multzokatuz gero honako emaitza hau ateratzen zaigu: %65,69k 1, 2 eta 3 zenbakien alde egin du; %11,42k 5 eta 6 zenbakiak aukeratu zituen eta %22,85ek 4a aukeratu zuen. Hortaz, euskara zaila delako iritzia dute inkestaturen 2 herenek.

Arrotza	1	2	3	4	5	6	7	Gurea
---------	---	---	---	---	---	---	---	-------

Kasu honetan herritar gehienek bat egin zuten euskara gurea dela adierazten duten zenbakiekin: %5,7k 5aren alde egin zuen; %20k 6a aukeratu zuen eta %68,5ek 7a. Soilik %5,7k egin zuen bat 4 zenbakiarekin.

Alferrikakoa	1	2	3	4	5	6	7	Beharrezkoa
--------------	---	---	---	---	---	---	---	-------------

Hirugarren bikote honetan, inkestaturen %2,85ek soilik aukeratu zuen 4az azpiko zenbakiren bat, 3a hain zuten. Beste guztien hautuak honela banatzen dira: %51,42k 7a markatu zuen, %25,71k 6a, %8,57k 5aren alde eta %11,4k 4a aukeratu zuen. Nabarmena da euskara beharrezkoa delako (edo beharko lukeelako) iritzia.

Iragana	1	2	3	4	5	6	7	Etorkizuna
---------	---	---	---	---	---	---	---	------------

Kontzeptu-bikote honetan, galdetutako herritarren %48,5ek 4 zenbakiak aukeratu zuten euskara iragana eta, era berean, etorkizuna dela argudiatuz. Beste %51,4k etorkizunaren aldeko 5, 6 eta 7 zenbakiak aukeratu zituen. Iragana kontzeptutik gertuen dauden zenbakiak inork ez zituen aukeratu.

Bestalde, aisialdia eta denbora librea esparru estrategikoa dela uste dut; izan ere, herritarren artean euskaraz aritzeko aukerak eta guneak sortzea eta sustatzea ezinbestekoa iruditzen zait euskararen erabilera handituko bada.

Herria	1	2	3	4	5	6	7	Hiria
--------	---	---	---	---	---	---	---	-------

Kasu honetan, herritarren %85,7k erdiko bidea hartu zuen; hau da, 4a ala 1a eta 7a aukeratu zuten. Aurreko bikotean bezala, honetan ere ia guztiek euskara bai herriarekin eta baita hiriarekin ere identifikatu zuten eta horrela azaldu zuten 4a edo 1a eta 7a aukeratzekoan.

Hortaz, herritar gehienek euskara landa-eremuko eta eremu urbanoko hizkuntza gisa hartzen dute.

6. ONDORIOAK ETA ETORKIZUNENKOA ERRONKAK

Galde-sortaren emaitzak ikusita, honako ondorio hau nabarmendu nahi nuke beste guztien gainetik: Barrundiako herritarrek duten euskararekiko atxikimendua.

Nahiz eta ezagutza %36 ingurukoa izan (Eustat, 2006), euskara hizkuntza propio gisa dute, gaztelaniarekin batera. Horren arrazoia izan daiteke euskararen galera Barrundian orain dela ez asko gertatu izana eta, gaurdaino heldu den ondareaz harro, euskararen aldekotasan nabarmena dutela.

Zentzu horretan, aipagarria da euskara etorkizuneko hizkuntzatzat hartzen dutela; etorkizuna euskaraz datorrelako ustea dagoela esango nuke.

Azpimarratuko nukeen beste arlo bat da gehiengo handi bat baliabide publikoak erabiltzearen alde dagoela, %89, hain zuzen. Barrundiako udalak diru publikoa inbertitzeko beharra bere egiten du galdetutako herritarren %51k.

Gauzak horrela, euskararen normalizazioa sustatzeko oso baldintza egokiak daudela esango nuke, Barrundiako herritarren artean aldekotasan nabarmena dagoelako. Barrundiako herritarren motibazioaren ontziak nahikotasun maila gaindituta duela uste dut; ezagutzarena ere gora doa eta bien isuriekin erabilerarenak, arian-arian, gora egingo duelakoan nago.

Edonola ere, zeregin honetan Barrundiako eta Lautadako euskalgintzak eta instituzioek (Udala, Lautadako Kuadrilla, ...) zeresan handia izan dute. Hor dugu 2010etik garatzen ari diren Euskara Biziberritzeko Plan Nagusia. Erronka honen lidergo partekatua hartu eta hizkuntza-plangintza eraginkor bat abiatu dute.

Aipatu nahi nituzke Plan Estrategiko horretan, nire ustez benetan estrategikoak iruditzen zaizkidan arloak: familia-transmisioa eta aisialdia.

Gurasoengan eragitea euren seme-alabekiko dituzten hizkuntza-ohiturak alda ditzaten edota hasieratik euskaraz sor ditzaten, hizkuntzaren zabalkunderako eta biziraupenerako gakoia dela iruditzen zait. Hala

zen garai batean Barrundian, eta, pixkanaka-pixkanaka, hala izango ahal da etorkizunean.

Bestalde, aisialdia eta denbora libre esparru estrategikoa dela uste dut; izan ere, herritarren artean euskaraz aritzeko aukerak eta guneak sortzea eta sustatzea ezinbestekoa iruditzen zait euskararen erabilera handituko bada.

Bukatzeke, Barrundiako erabileraren ontzia betetzeko, oraindik, lan eskerga dago egiteko; hala ere, euskaraz bizi ahal izateko behar diren baldintzak jartzen hasita daude. ●

OHARRA

1. Ikus http://www.barrundia.net/images/docs/Liburuxka_2011.pdf

BIBLIOGRAFIA

- APRAIZ, Odón, (1976). *El vascuence en Vitoria y Álava en la última centuria*. Gasteiz: Arabako Foru Aldundia.
- BARANDIARAN, Joxe Miguel (1926). "El euskera en Álava a finales del siglo XVIII". *RIEV*, 17, 464-467 or.
- BARREÑA, A., JUARISTI, P. (2011) "1.1 Hizkuntza gutxituak nazioarte mailan". *HIZNET, Hizkuntza Plangintza Unibertsitateko Espezialista*. Donostia-San Sebastián: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- AGURAINGO ESKUALDEKO EUSKARA ZERBITZUA. (2009). *Barrundiako euskal hitzen bilduma*. Agurain.
- BREÑAS GLZ DE ZARATE, Estibaliz eta OTSOA DE ALDA GURRUTXAGA, Jabi (2002). *Arabako Euskal hotsak*. Gasteiz: Geu Aldizkaria-Geu Elkartea.
- CALVET, Louis-Jean. (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon.
- FISHMAN, Joshua A. (1972). *The sociology of language. An interdisciplinary social science approach to language insociety*. Rowley (Massachusetts): Newbury House Publishers.
- INTXAUSTI, Joseba (1994). *Euskara Araban-El euskera en Álava*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzia.
- IRIZAR, Pedro. (1973). *Los dialectos y variedades de la lengua vasca: estudio lingüístico-demográfico*. Donostia: Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País.
- KNÖRR, Henrike (1998). *Arabako euskarari buruz jakin behar dena*. Gasteiz: Vital Kutxa Fundazioa.
- LOPEZ DE GUEREÑU, Gerardo. (1989). *Toponimia alavesa seguido de mortuorios o despoblados y pueblos alaveses*. Bilbo: Onomasticon vasconiae 5. Euskaltzaindia.

MARTÍ, Felix, Paul ORTEGA, Itziar IDIAZABAL, Andoni BARREÑA, Patxi JUARISTI, Carme JUNYENT, Belen URANGA (2005). *Words and Worlds. World Languages Review*. Erresuma Batua: Multilingual Matters.

ZARRAGA, Arkaitz, Jean-Baptiste COYOS, Jone M. HERNÁNDEZ, Lionel JOLY, Imanol LARREA, Loren V. MARTÍNEZ, Belen URANGA eta Paul BILBAO (2010). *Soziolinguistika eskuliburua*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza. Andoain: Soziolinguistika Klusterra.

ZUAZO, Koldo (1997). "Euskara Araban". *Uztaro*, 21, 79-95 or.

ZUAZO, Koldo (2012). *Arabako euskara*. Donostia: Elkar.

WEBGUNEAK

Barrundiako udalaren webgunea: www.barrundia.net

Eustat, EAeko datu estatistikoak: www.eustat.es